IŞIKLA TARİH YAZAN EDİTÖRLER
ya da
(1+3+33)
ya da
EVDE TURŞU KURMA TARİFİ

Alengirli bir başlık olduğunun farkındayım.

Sonuçta ışıkla çizmekle kalmayıp çektiği her fotoğrafla tarihe iz bıraktığını vehmeden bir popüler fotoğraf kültürünün mensuplarıyız.

O yüzden, evde kurulmuş turşulara bakarak:

"Fotoğrafla tarih yazanlar fotoğrafçılardır. Editör ne iş, tarih ne alaka, biz fotoğrafçılar varız ya." diye gelebilir pekâlâ akla.

Benim de geldi doğrusu.

O zaman ilerleyelim de bir bakalım ön camdan ne görünüyor.

***

Basında ilk fotoğraf New York Daily Graphic'te 1880 yılında yayınlanmış,

İstanbul'da çıkan Servet-i Fünün Mecmuası, Mart 1891 sayısında 276 fotoğraf yayınlamış. Bunların 4/5'i Avrupa'dan gelen klişeler 1/5'i Türkiye'denmiş.

Fransız L'Illustration 1912 'den itibaren çizerlerin pabucunu dama atarak her sayfasında fotoğraf kullanmaya başlamış.

1928'de Fransa'da VU "Dünyadan haberler sunan fotoröportajlar" sloganıyla yayına başlamış. Yayınladığı belgesel hikayeler ortalığı sallamış.

1930'a geldiğimizde fotoğrafların olayları tasvir etme gücü ve yeni bir taşıyıcı olarak açtığı iletişim kanalı basının başlıca ilgi alanı olmuş.

<u>Editör 1</u>
STEFAN LORANT

Aynı yıl Almanya'da Munchner Illustrierte dergisinde Stefan Lorant editör olmuş. Fotoröportajın/belgesel hikayelerin yeni bir dil olarak yerleşmesinde ve yetkinleşmesinde başlıca rolü oynayacak Lorant tarih sahnesine Almanya'da çıkmış.

1933'te Hitler'in iktidara gelmesinden üç ay sonra Lorant kendini kodeste bulmuş. Altı aylık mahkûmiyetin ardından ülkesinden ayrılarak İngiltere'ye gitmiş ve yine fotoğraflı bir yayın olan Weekly Illustrated'in editörü olmuş. Haliyle fotoröportajlar/belgesel hikayeler de onunla birlikte İngiliz evlerine girmiş. Lorant'ı 1938'de efsanevi fotoğraflı haber/fotoröportaj dergisi Picture Post'un kurucu editörü olarak görüyoruz.

Böylece Almanya'da başlayan, oradan İngiltere'ye sıçrayan, ardından ABD'ye uzanan etkili editörlüğüyle Lorant'ı belgesel hikayeciliğin kurucu babası olarak selamlıyoruz.

40'lı yaşlarından sonra Lorent, fotoğraf albümlerinin vazgeçilmez editörü olarak çalışmaya devam etmiş.

Sıkı durun esas bomba şimdi geliyor. Belgesel hikayelerin /fotoröportajların piri üstadı Eugene Smith'in birçok hikayesinin edit aşamasında Stefan Lorant devreye girmiş, son sözü söylemiş ve her usta editörün yaptığı gibi Smith'in işlerini en azından ½ stop yukarı taşımış. Sadece Eugene Smith'in değil, birçok değerli fotoröportajcının yanı sıra Robert Capa'nın da fotopraflarını editlemiş.

Lorant, 1936'da Life Dergisi'ni yayınlamaya hazırlanan Henry Luce'a danışmanlık yapmış. Belgesel hikaye/fotoröportaj deyince Life'ın bu alemdeki yeri malum. Dünyadan fotoğraflı hikayeler gösteren Life, fotoğraf aleminde bir döneme imza çakmış…

Yani:

Editör no: (1) – Stefan Lorant.

Onun adını anarak Işıkla Tarih Yazan Editörler başlığındaki (1+3+33)'ün (1)'ine dair notumuzu düşmüş olduk.

EDİTÖR (3) -1
ROY STRAYKER ve FSA FOTOĞRAF PROJESİ

Yıl 1935 ABD büyük bir ekonomik krizin pençesindedir. Açlık, çiftçiler ve tarım işçileri başta olmak üzere geniş kitleleri derinden etkilemektedir.

Hükümet, Tarım Bakanlığı'na bağlı bir daire olan FSA-Farm Security Administration (Çiftçi Güvenlik İdaresi) kurulmasına karar verir. FSA'nın ilk işlerinden biri ahalinin durumunu tespit etmek için ve hükümetin yeni ekonomik tedbirlerine kamuoyunu hazırlamak için bir fotoğraf projesi başlatmak olur.

Roy Emerson Strayker, FSA fotoğraf projesinin editörü olarak iş başı yapar. Birlikte çalışacağı fotoğrafçıların işlerini değerlendirmekle ve onları daha iyi fotoğraflar çıkarabilmeleri için yönlendirmekle görevlidir. Yani fotoğrafçıların hem mentörü/danışmanı hem de editörüdür.

Strayker bugüne kadar geçerliğini koruyan bir ilkeyi hayata geçirir: Başarılı görseller için ilk şart "fotoğrafçıların çekecekleri konu hakkında yeterince bilgi sahibi olmalarıdır" der. Bu konuda ödünsüzdür.

Bu arada Strayker'in editörlüğünde çalışan fotoğraf kadrosunun ihtişamına bakın hele bir:

Dorothea Lange, Arthur Rothstein, Walker Evans, Ben Shahn, John Vachon, Marion Post Wolcott, Russell Lee, Jack Delano, Gordon Parks, John Collier, Carl Mydans, Edwin Rosskam, Louise Rosskam. Bu isimlerden çoğu fotoğraf kültürüne dair merak sahibi olanların gözünde tarihsel değeri olan fotoğraflar canlandırır.

Roy Strayker ve fotoğrafçılar durup dinlenmeden çalışmaktadır ancak editör katı edit kuralları işlettiği için çok geçmeden hoşnutsuzluklar baş gösterir. Mesela beğenmediği negatifleri zımbayla delerek kullanılmaz hale getirmektedir. Bu yaptığı elbette bir editörlük pratiği değildir ve de tekil örnek olarak FSA projesinin başlarında kalır, neyse ki arkası gelmez.

İşin aslı ise, bir devlet dairesi olan FSA "kamu huzuru için uygunsuz" gördüğü fotoğrafları kullanılmaz hale getirmektedir…

Milletin ağzı torba değil ki büzesin, nitekim Fotoğrafçı Ben Shan, Strayker'ın "editör" değil "diktatör" olduğunu söyler. Lakin bu arada kim bilir ne fotoğraflar göbeğindeki zımba deliğiyle öte dünyaya gitmiştir?

***

FSA'nın fotoğraf projesinin sonunda 164 bin fotoğraflık olağanüstü bir arşiv doğar. Roy Strayker'in büyük gayretleriyle 77 bin fotoğraf ana akım başta olmak üzere gazete ve dergilerde yayınlanır. Bunlardan 644 tanesi renklidir.

Bu büyük proje bittikten bir süre sonra ikinci Dünya Savaşı başlar. FSA Fotoğraf birimi bir yıl daha devletin propaganda fotoğraflarını üretmek için aktif çalışır. Kapatılmadan önce olağanüstü değerdeki arşivi Kongre Kütüphanesi'ne devredilir.

Strayker fotoğrafçıların işlerini özgür bir bakış açısı ve bağımsız bir yaklaşımla sürdürmelerini isterken konuları hakkında bilgilenmelerini şart koşar ve hikayelerinin

bağlamını güçlü bir biçimde kurmalarını ister. Roy Emerson Strayker ışıkla tarih yazan (3) editörden biridir.
Gelelim (3)'ün ikinci editörüne

EDİTÖR (3)-2
EDWARD STEİCHEN ve FAMİLY OF MAN - "İNSANLIK AİLESİ"

The Family of Man – "İnsanlık Ailesi" 1955 yılında MoMa'da sergisi açılan ve kitapları basılan soğuk savaş döneminin çok fotoğrafçılı anıtsal çalışmasıdır. Büyük deyince öyle bildik büyüklüklerden anlaşılmasın. Dünya'dan toplanan 2 milyon fotoğraf arasından 273 fotoğrafçının 68 ülkede çektiği 503 fotoğrafla açılmış bir sergidir bu. Daha sonra benzerlerine ve karşıtlarına ilham verecek editoryal bir kolektif bellek faaliyetidir "İnsanlık Ailesi".

İnsanın yeryüzündeki deneyiminin evrenselliğini kanıtlamayı ve fotoğrafların insan deneyimini belgelemekteki yeteneğini göstermeyi amaçlayan sergi ve kitabı 37 alt konu başlığına ayrılarak tematik bir dağılımla sunulur. Çalışmanın editörü, serginin küratörü Edward Steichen'in asistanlığını FSA projesinde Roy Strayker'in editörlüğünde çalışan fotoğrafçılardan Dorothea Lange yapar.

"İnsanlık Ailesi" 1955'teki MoMa sergisinden sonra 6 kıtada dört kopya halinde 8 yıl boyunca 37 ülkeyi gezer. Ben buraya sergilerin açıldığı ülkeleri ve her birinde kaç sergi açıldığını yazıyorum. Bilin bakalım hangi ülke yok bunların arasında?

Almanya 3, Fransa, Hollanda 2, Belçika, İngiltere, İtalya 2, Yugoslavya, Avusturya, Danimarka 3, Finlandiya, Guatemala, Meksika, Hindistan 7, Güney Afrika Cumhuriyeti 3, Kenya, Mısır 2, Suriye, Afganistan, İran, Norveç, İsveç 3, İzlanda, İsviçre 4, Yugoslavya, İtalya 3, Polonya 7, Belçika, Lüksemburg, Küba, Venezuela, Kolombiya, Şili, Uruguay, Avustralya 4, Laos, Endonezya, İsrail, Yunanistan, Lübnan, SSCB.

Sergiyi 9 milyon kişi gezer. Birçok kitap versiyonu yayınlanır ve bunların toplam baskı sayısı 4 milyonu aşar.

Burada hemen akla şöyle bir soru geliyor. "Bu sergide ülkemizin hangi fotoğrafçıları vardır?" demeyeceğim tabi. Ülkemiz fotoğrafçılarından kaç tanesinin kütüphanesinde bu serginin kitabı vardır? (Ben birkaçını biliyorum) Peki fotoğraf bölümlerinden kaç tanesi bu referans çalışmanın albümünü öğrencilerin kullanımına sunmaktadır? Ayrı.

Ayrı olan bir şey daha var ki o da bu "bu efsane" fotoğraf çalışmasına yapılan kayda değer eleştirilerdir.

İlk başta adı arıza: Family of Man" bak hele "Family of Human" bile değil yani, direkMAN. Ayrıca çalışmanın adında yer alan "aile"nin hiyerarşik dizilenmesindeki patriyarkal yapı, çalışmanın geneline de sirayet etmiştir. 273 fotoğrafçıdan sadece 40 tanesi kadındır 163 tanesi Amerikalı, 70'i Avrupalı fotoğrafçılardır. Kalan fotoğrafçılardan üçü Brezilyalı, biri Şilili, beşi Japon, biri Hindistanlı, biri Çinli, biri Arjantinlidir. Dolayısıyla "batılı erkek" bakış açısı çalışmanın tamamına hakimdir.

Roland Barthes, sergiyi, "ideolojik bir mesajın mitleştirilmiş ve dramatize edilmiş bir konsepte oturtulması" diye niteleyerek "bayağılaştırılmış bir hümanizm" olduğunu söyler. Barthes'ın yanı sıra birçok fotoğraf okur yazarı çok daha ağır eleştirilerini ve yorumlarını sakınmazlar.

***

Steichen'in edit ve kürasyon yaptığı Family of Man, sonraki yıllarda birçok karşıt ve benzer çalışmalara ilham verir.

Bunlardan biri, 1965 yılında Karl Pawek'in önerisiyle hazırlanan ve Stern Dergisi'nin desteğiyle dünya turnesine çıkan "Fotoğrafın Dünya Sergisi"dir. Sergide 30 ülkeden 264 fotoğrafçının 555 fotoğrafı yer alır. Serginin sunuş yazısını Henrich Böll yazar. Yazının başlığı "İnsan Kamera"dır.

İki yıl sonra yine aynı bileşenler, sadece kadınlara ayrılan 2. Dünya Fotoğraf Sergisini düzenler. Sergide 236 fotoğrafçının 85 ülkede çekilmiş 552 fotoğrafı yer alır. Ancak sergide yer alan kadın fotoğrafçıların sayısı %10'u ancak bulur. Yine de bu sergi yükselen feminizmin ve kadın bilincinin derin etkilerini taşır.

1977 yılında ise UNESCO Dünya Çocuk Yılı münasebetiyle Jerry Mason editörlüğünde "The Family of Childiren" adıyla Steichen'in Family of Man sergisine atıf yapan bir çalışma başlatır. 70 ülkeden 218 fotoğrafçının 377 fotoğrafıyla hazırlanan sergi Steichen'in 4 milyon ziyaretçi alan sergisine karşılık sadece 300 bin izleyicide kalır.
Steichen ışıkla tarih yazan editörlerden biridir.
Gelelim (3)'ün üçüncü editörüne.

EDİTÖR (3)-3

JAMES A. FOX – MAGNUM

Bu başlıkta adı geçen efsane editör için birkaç laf edebilirim ama bilmem gerek var mı? "MAGNUM'un 30 yıl boyunca şef editörlüğünü yaptı" desem başka lafa ne gerek?

1958'de fotoğrafa başlayan Fox, 1966'da MAGNUM'a katılır. Bir dönem Gezegenin en etkili fotoğrafçılarının MAGNUM'da çalıştığını düşünürsek FOX'un 30 yıl boyunca onların fotoğraflarını seçtiğini, yayına hazırladığını, foto hikayelerinde editoryal son sözü söylediğini hesaba katarsak ve bunu 30 yıl boyunca sürdürdüğünü dikkate alırsak, şapka çıkarmaktan başka bir şey gelmez elden.

Derhal İlker Maga'nın hazırladığı Fox için Saygı kitabını edinip okumak gerekir. Kitapta fotoğraflarını edit ettiği Sebastiao Salgado, Marc Riboud, Ian Berry, Ara Güler…. yazılarıyla yer almış.

James Fox (3)'ün üçünü editörü.

Velhasıl,

Işıkla Tarih Yazan editörler (1+3), başlığı altındaki dört efsanenin bu yazıdaki hikayeleri burada biter.

Buradan itibaren Türkiye'ye bir projeksiyon yaparak duruma bir göz atalım derim. Sonra bakarsınız başlıktaki (33) e de sıra gelir.

EVDE GÜZEL TURŞU NASIL KURULUR

Türkiye'de durum şöyle:

Tanımlı bir konunun çok fotoğrafçılı ve uzun süreli bir çalışma olarak ele alındığını ilk kez AFSAD'ın "GAP" fotoğraflamasında görürüz. 1989'da başlayan bu çalışma 1999 yılına kadar bölgeye küçük fotoğrafçı gruplarıyla düzenlenen gezilerle devam eder.

AFSAD'ın GAP sürecini fotoğraflaması, FSA Fotoğraf Projesini andıran özellikler taşır. İkisi de tarım alanındaki radikal bir dönüşümü ve onun sosyal yansımalarını konu alır, ikisi de devletin ilgili kurumundan alınan destekle gerçekleşir.

Başlangıçta Başbakanlığa, daha sonra Kalkınma Bakanlığı'na bağlı olarak çalışan GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı AFSAD'ın projesini maddi fotoğrafçıların ulaşım ve konaklama giderlerini karşılayarak, çekim imkanı yararak, sergi ve katalog basımını üstlenerek destekler. Projede dernek üyesi fotoğrafçılar yer alır ve gerek yayınlarda gerek sergilerde editörlük işleri çalışmaya katılan fotoğrafçılar arasından biri kişi ya da bir grup tarafından yapılır.

Bu oylumlu çalışmanın ne yazık ki toplu bir arşivi yoktur. Sadece sergi fotoğrafları bir arada tutulmaya çalışılır? Mı?...

Bu durum elbette şaşırtıcı değil, çünkü bir "görsel bellek bilinci" bir "arşiv kafası" günümüzde bile memleket semalarında henüz süzülmeye başlamadığı için, 90'ların sonunda zaten hiç yoktur. Gerek GAP İdaresi, gerek AFSAD ve de ilgili kurumlar, bölgedeki günlük hayatın on yıllık kesitini iyi kötü gösteren bu fotoğrafları topluca bulunduracak, tasnif edip kullanılabilir halde kamuya açacak bir arşiv için herhangi bir girişimde bulunmazlar.

Memleketteki bir diğer editoryal toplu fotoğraflama çalışması 2015 yılında TFSF-Türkiye Fotoğraf Sanatı Federasyonu'nun bağlı dernek üyeleriyle gerçekleştirdiği "Mevsimlik Tarım İşçileri" fotoğraflamasıdır. Bir yıl süren bu çalışma 37 kadın 46 erkek toplam 83 fotoğrafçıyla tamamlanır. Çalışma sırasında yaklaşık 6000 fotoğraf toplanır, yayınlanan katalogda 320 fotoğraf yer alır. Mevsimlik Tarım İşçileri, tek editörle gerçekleştirilen bir toplu fotoğraflama faaliyetidir.

Ardından 2016-2017 yılında yine TFSF'nin geniş katılımlı Göç-Men-Lik çalışması gelir. Bu kolektif fotoğraflama işine de on bine yakın fotoğraf gönderilir. Dört editörle hazırlanan katalogda 35 erkek, 40 kadın toplam 75 fotoğrafçının 315 fotoğrafı yer alır.

2018 yılında ise TFSF Memleketimden Görsel Hikayeler - MGH - adıyla 336 fotoğrafçının katıldığı bir çalışma başlatır. İki yıla yakın devam eden ve yüz yüze görüşmelerin yanı sıra sanal alemde gerçekleşen bir belgesel fotoğraf eğitimiyle desteklenen bu çalışmanın sonunda 7200 fotoğraf içeren 90 hikaye üretilir. Süreci sonuna kadar götüren 143 fotoğrafçının 78'i kadın 65'i erkektir. MGH'de üç editör ile sürdürülen kolektif bir belgesel fotoğraf uygulamasıdır. (Çalışmanın sanal ortamda dolaşıma girmesi bu günlerde beklenmektedir.)

Bütün bu editoryal kolektif belgesel fotoğraf çalışmaları iyidir hoştur ancak hiçbiri bir arşiv haline gelememiş, toplumsal meselelere bakmalarına rağmen toplumsal hafıza kaydı olabilememiştir.

Bir daha söyleyelim:

Hiçbirinde sistematik bir arşiv yaratarak görsel bir bellek oluşturmak niyetiyle yaprak kıpırdamamış, teklifi bile olmamıştır. Çekilen tüm fotoğrafların ulaşılabilir bir arşiv halinde toparlanması konusunda herhangi bir çaba görülebilememiştir.

Bize gelince, biz de istikrarlı bir topluluğa yakışan biçimde çalışmalarımıza devam ediyoruz. KGF-Korona Günlerinde Fotoğraf'ta da bundan sonraki toplu editoryal fotoğraflama faaliyetlerimizde de arşiv meselesiyle ilgili kimsenin kılının kıpırdamayacağından kuşkumuz yok. Biri kıpırdanmaya kalksa bile mecali bir adım atmaya yetmez, o da ayrı.

Günümüzden 85 yıl önce yapılan FSA çalışması Dünya'nın en önemli hafıza merkezlerinin önde geleni olan Kongre Kütüphanesi'nde saklanırken, günümüzden 65 yıl önce yapılan Family of Man, MoMa'nın arşivinde yerini almışken ama asıl Steichen'in memleketi olan Lüksenburg'daki Clervaux Şatosu'nda müzeleştirilmişken, Magnum'un birçoğunu James Fox'un editlediği arşivi cesameti ve kıymetiyle paha biçilmez bir bellekken....

Hal böyleyken,

"Bize ne düşer usta?" diye sormak yakışık almaz.

Dünyanın bu taşrasında, bazen 70-80 yıl gecikmeyle de olsa bir fotoğraf geleneği iyi kötü yaşatılıyor. Son küresel mesele olan korona günlerinde Türkiye'deki birçok sanat kurumu ve fotoğraf kuruluşu Dünya'nın önde gelen hafıza kurumlarıyla aynı zamanda refleks gösterdi. Hatta birçoğundan önce davrandı. Bir görsel bellek oluşturmak için yüzlerce fotoğrafçı kısa süre içinde harekete geçti.

Yani:

Kuyruk dik tutulmaya çalışılmaktadır ama nafile.

En iyisi şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da herkes fotoğrafını çeksin, çektiğinin turşusunu evinde güzelce kursun.

NOT:

Bu yazının başlığındaki (1) tamam, (3) de eyvallah da, şu (33) neyin nesi diye sorulacak olursa eğer, o da bu yazının açmazı* olsun.

**Açmaz TDK sözlüğüne göre "Tuluatta karşısındakine bir nükte veya tekerleme söyleme kolaylığı veren söz."*

Açmaz, aşıkların atışma geleneğinde de aynı maksatla kullanılan sözdür, "muamma" da denir (yazarın notu)

Özcan Yurdalan
23 Mayıs 2020 / Kuşadası